

**مقدمه‌ای بر مفاهیم
بنیادین تاریخی:
تاریخ تحول مفهوم بحران**

www.ketab.ir

راینهارت کوزلک

ترجمه‌ی بهنام جودی

تهران، خیابان شریعتی، بالاتر از سه‌راه طالقانی،

خیابان نیرو، شماره ۷/۱، تلفن: ۷۷۶۲۶۳۷۹

مقدمه‌ای بر مفاهیم بنیادین تاریخی: تاریخ تحول مفهوم بحران

راینهارت کوزلک

ترجمه‌ی بهنام جودی

● چاپ اول ۱۴۰۱ تهران ● شمارگان ۵۰۰ نسخه ● قیمت ۶۸۰۰۰ تومان

● ویراستار ادبی: علی قاسمی ● صفحه‌آرا: افسانه شاه‌کرمی

● طراح جلد: مریم اسدی خونساری ● چاپ و صحافی: پردیس دانش

شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۶۹۱۷-۹۲-۷ ISBN 978-964-6917-92-7

همه‌ی حقوق چاپ و نشر برای ناشر محفوظ است Printed In Iran

سرشناسه : کوزلک، راینهارت، ۱۹۲۳-م. : Koselleck, Reinhart, 1923 -

عنوان و نام پدیدآور: مقدمه‌ای بر مفاهیم بنیادین تاریخی : تاریخ تحول مفهوم بحران / راینهارت

کوزلک؛ [ترجمه به انگلیسی میشلانلا دبلیو. ریشر] ؛ ترجمه‌ی بهنام جودی.

مشخصات نشر : تهران : کتاب پور، ۱۳۹۱.

مشخصات ظاهری : ۱۹۲ ص: ۱۶/۵ × ۲۱/۵ س.م.

شابک : 978-964-6917-92-7

وضعیت فهرست نویسی : فیبا

یادداشت : عنوان به انگلیسی: Basic concepts in history.

موضوع : تاریخ - فلسفه History -- Philosophy

علوم سیاسی -- فلسفه Political science -- Philosophy

فلسفه آلمانی - تاریخ Philosophy, German -- History

آلمان -- تاریخ‌نویسی Germany -- Historiography

شناسه افزوده : ریشر، میشلانلا دبلیو.

شناسه افزوده : Richter, Michaela W

شناسه افزوده : جودی، بهنام، ۱۳۶۷ - مترجم

رده بندی کنگره : ۱۶/AD

رده بندی دیویی : ۹۰۱

شماره کتابشناسی ملی : ۶۰۸۵۱۸۰

اطلاعات رکورد کتابشناسی : فیبا

فهرست

۷	مقدمه‌ی مترجم فارسی
۱۲	ریشه‌ها و شکل‌گیری «روش «تاریخ مفاهیم» در آلمان
۱۳	تاریخ ایده‌ها
۱۵	تاریخ مفاهیم
۱۹	تاریخ مفاهیم سیاسی - اجتماعی
۲۵	تاریخ مفاهیم کوزلک
۳۳	مقدمه‌ی مترجم انگلیسی
۵۵	روش‌شناسی مفاهیم بنیادین تاریخی
۵۶	هدف از فرهنگ مفاهیم
۷۱	دستاورد کلی فرهنگ مفاهیم را می‌توان به سه طریق سنجید و نشان داد:
۷۳	روش
۸۴	منابع
۸۵	سازمان‌دهی پژوهش
۹۱	پاسخ به برخی انتقادات درباره‌ی «مفاهیم بنیادین تاریخی»
۱۰۱	بحران
۱۰۱	مقدمه
۱۰۲	درباره‌ی کاربرد یونانی واژه‌ی بحران
۱۰۷	پذیرش در زبان‌های ملی

واژه‌نامه‌ها و فرهنگ لغات ۱۱۰

از مفهوم سیاسی به فلسفه‌ی تاریخ: سده‌ی هجدهم و انقلاب فرانسه ۱۱۸

۱. کاربرد سیاسی ۱۱۸

۲. راه‌یابی «بحران» به فلسفه‌ی تاریخ و گسترش آن ۱۲۲

«بحران» و «بحران‌ها»: سده‌ی نوزدهم (آلمان) ۱۴۰

۱. «بحران» در تجربه‌ی روزمره ۱۴۱

۲. مفهوم «بحران» در نظریه‌های تاریخ [آلمانی] ۱۴۶

۳. بسط مفهوم بحران به علم اقتصاد ۱۵۳

۴. مارکس و انگلس ۱۶۱

استفاده‌های متأخر از بحران: مروری کلی و ارزیابی از وضعیت کنونی

مفهوم بحران ۱۶۷

ادبیات پژوهش ۱۷۲

ضمیمه: برخی پرسش‌ها با توجه به تاریخ مفهوم «بحران» ۱۷۳

۱. مرور کلی تاریخی - مفهومی ۱۷۴

۲. سه مدل معناشناختی ۱۷۹

۳. «بحران» همچون پرسشی مطرح برای سده‌ی بیستم ۱۸۶

مقدمه‌ی مترجم فارسی

برای پژوهش‌گرانی که در حوزه‌ی تاریخ اندیشه و به‌خصوص اندیشه‌ی سیاسی کار می‌کنند، فهم اینکه مفاهیم چگونه به وجود آمده؛ دگرگون‌شده؛ یا تغییر یافته‌اند، اهمیت بسیار دارد. امروزه با دو روش قدیمی «تاریخ فکری» [*Geistesgeschichte*] و «تاریخ ایده‌ها» [*Ideengeschichte*] در حوزه‌ی تاریخ‌نگاری اندیشه نمی‌توان به توضیح دقیق تحول مفاهیم پرداخت. تاریخ مفاهیم‌نویسی از اوایل سده‌ی بیستم شکل جدی و منضبطی به خود گرفت و امروزه «*Begriffsgeschichte*» یا «تاریخ مفاهیم»^۱ تقریباً خارج از خاستگاه اصلی‌اش آلمان، در اروپا و امریکای شمالی به خوبی شناخته شده و تبدیل به یکی از روش‌ها برای نگارش تاریخ «مفهوم‌ها» در حوزه‌ها و کشورهای گوناگون شده است. با اینکه برخی تاریخ مفاهیم را ملهم از اندیشه‌ی دیلتای می‌دانند، اما این اریش روتاگر بود که همراه با هانس گئورگ گادامر و یواخیم ریتز پس از جنگ جهانی دوم در آلمان، با تأسیس «*Archive für*

1. Begriffsgeschichte, Conceptual history, History of concepts

Begriffsgeschichte «بایگانی تاریخ مفاهیم»، تاریخ مفاهیم‌نویسی را احیاء کردند. در ۱۹۶۷م دو پروژه‌ی بسیار گسترده در بایگانی تاریخ مفاهیم طراحی شد، که یکی بر اصطلاحات و مفاهیم فلسفی، و دیگری استوار بر مفاهیم سیاسی - اجتماعی بود که امروزه به مثابه‌ی خلق‌کننده‌ی «ژانری جدید» به شمار می‌روند. «تاریخ مفاهیم با اینکه ابتدا بر تاریخ ایده‌ها، فلسفه و تاریخ اندیشه‌ی سیاسی و اجتماعی دارد، بر مسائل، موضوعات و روش‌های خاص استوار است»^۱.

تاریخ مفاهیم پیش‌تر با نام راینهارت کوزلک^۲ (۱۹۲۳-۲۰۰۶م) شناخته می‌شود؛ تاریخ‌نگاری که تحولاتی اساسی در این حوزه ایجاد کرد و در گسترش این روش بیش از سایر تاریخ‌نگاران سهم دارد. راینهارت کوزلک پیش‌تر به سبب پروژه‌ی «*Geschichtliche Grundbegriffe*» [مفاهیم بنیادین تاریخی] و روش‌شناسی ویژه‌اش شناخته شده است. هرچند در ایران به کوزلک توجه نشده^۳، بسیاری از تاریخ‌نگاران اندیشه معتقدند که «منظر کوزلکی به تاریخ اندیشه، اکنون یکی از مهم‌ترین و بحث‌برانگیزترین رهیافت‌های معاصر است»^۴. به گونه‌ای که کوزلک با مجموعه‌ی مفاهیم بنیادین تاریخی، نسخه‌ای متمایز از

1. Richter, Melvin (1987) "Begriffsgeschichte and the History of Ideas" *Journal of the History of Ideas*, Vol. 48, No. 2 (Apr. - Jun., 1987) p. 247.

2. Reinhart Koselleck

۳. در جامعه‌ی پارسی زبان، مطالب زیر درباره‌ی کوزلک در دسترس است:

آندرسن، ان، آ. ۱۳۹۴، «درباره‌ی تاریخ مفاهیم راینهارت کوزلک» ترجمه‌ی نیما اکبری مقدم در کتاب: نظریه و واقعیت، آرش حیدری و دیگران، انتشارات تیسلا
محمدرضا نیکفر ۱۳۹۵ تاریخ مفهوم‌ها در:

<https://azadiandishch.com/uncategorized/646>

4. Pankakoski, Timo (2010) "Conflict, Context, Concreteness: Koselleck and Schmitt on Concepts" *Political Theory* 38(6), P. 751.

«تاریخ مفاهیم» ارایه کرده است، که از حیث روشی، کار او به دقت از تاریخ فکری و تاریخ اجتماعی متمایز است.^۱

تأکید کوزلک بر «تاریخ مفاهیم» و «تغییرات معنایی» در میان پژوهش‌گرانی که با مباحث «مکتب کیمبریج» و به ویژه کونتین اسکینر در ایران آشنایی دارند، می‌تواند سودمند باشد. اسکینر برخلاف کوزلک بر تغییر «کاربرد» واژه‌ها در اندیشه‌ی سیاسی تأکید می‌کند^۲ و در باب تغییر معانی مفاهیم، شک و تردیدهایی را مطرح کرده است. از همین رو، تفاوت‌هایی اساسی میان نظریات اسکینر و کوزلک درباره‌ی مطالعه‌ی مفاهیم سیاسی ملاحظه می‌شود. مکتب کیمبریجی‌ها اعم از جان دان، جان پاکاک و اسکینر بر «فهم زمینه‌مند زبان سیاسی» طیفی محدود از متفکران پیش‌رو در اندیشه‌ی سیاسی جدید مانند هابز یا لاک متمرکز شده‌اند؛ اما کوزلک بر «دگرگونی در معانی اصطلاحاتی خاص، یا چرخش‌هایی که در نیروی معنای «تاریخی» واژه‌ها ایجاد شده است تأکید می‌کند».^۳ به عبارتی دیگر، کوزلک بر «تاریخ‌مندی» مفاهیم و دگرگونی مضمونی آنها با توجه به زمینه‌های گوناگون، و هم‌چنین افق‌هایی که هر لایه از مضمون مفاهیم ممکن است گشاینده‌ی آن باشد تأکید کرده است؛ ضمن آنکه تحولات همان دوره و زمینه را در خود ثبت و ضبط می‌کند. تاریخ مفاهیم کوزلک در مقام نوعی «هرمنئوتیک تاریخی»، بنایش بر مطالعه‌ی تحول مفهومی

1. Richter, Melvin and Michaela W. Richter (2006) 'Introduction: Translation of Reinhart Koselleck's "Krise," in Geschichtliche Grundbegriffe, Journal of the History of Ideas. Vol. 67, No. 2 (Apr., 2006). Pp. 343-356. Pp. 343-344.

۲. کونتین اسکینر (۱۳۹۳) بنیادهای علم سیاست، جلد اول: دریاب روش، ترجمه‌ی فریبرز مجیدی، تهران: انتشارات فرهنگ جاوید، ص ۲۹۶.

3. Tribe, Keit (2004) Translator's Introduction in: Reinhart Koselleck, 2004, FUTURES PAST, on the semantics of Historical time, Translated and with an Introduction by Keith Tribe, Columbia University Press. P. VIII.

مدرنیته است. نیرومندترین و اصلی‌ترین انگیزه در پس آثار کوزلک مانند پروژه‌ی مفاهیم بنیادین تاریخی، ترسیم پیش‌شرایط مفهومی بروز و ظهور مدرنیته است؛ با تحلیل اینکه چگونه با این تکاپو و فعالیت مفهومی، وضعیت مدرن دگرگون شده است. از نظر کوزلک، در دوران جدید، مفاهیمی وجود دارند که برای مدرنیته و فهم مدرنیته، اساسی هستند و این مفاهیم که او آنها را «بنیادین» می‌نامد، مشخصه‌ی اصلی مدرنیته هستند. مفاهیمی بنیادین شامل: انقلاب؛ دولت؛ طبقه؛ بحران؛ آزادی؛ ناسیون؛ بورژوا؛ دیکتاتور؛ تاریخ؛ حاکمیت؛ نقد؛ مشروعیت؛ پرولتاریا؛ سنت و....

پژوهش‌هایی از این دست که در آنها نوعی تاریخ مفهومی پی گرفته می‌شود، خارج از آلمان از دهه‌ی ۱۹۶۰م در اروپا با مباحثی در «زبان‌شناسی ساختاری» آغاز شد. شاخه‌ای از این مباحث را میشل فوکو در فرانسه مطرح کرد و سپس در طی دهه‌ی ۷۰م در آمریکا، شمالی، بریتانیا و استرالیا فراگیر شد. در این نوع از پژوهش‌های مفهومی به بیان این نکته پرداخته می‌شود که «ساختارهای مفهومی، ساختارهای معنایی را دیکته می‌کند»^۱ برای مثال، میشل فوکو در کتاب *نظم/اشیاء* که به زبان فرانسه در ۱۹۶۶م منتشر کرد، توجه مخاطبان را به تحولاتی جلب می‌کند که از رنسانس به این سو در اندیشه‌ی اروپایی رخ داده بود. او نوعی از نظم‌یافتن دوباره و متفاوت عمومی در ساختارهای مفهومی را شناسایی کرد. برای مثال، از نظر فوکو، «سال‌های پایانی قرن هجدهم به گسستی ختم می‌شود شبیه آن گسستی که موجب نابودی تفکر رنسانس در آغاز قرن هجدهم شد». در طی این دوره (۱۷۷۵-۱۸۲۵م) «اشیاء دیگر به همان شیوه‌ی قبلی درک، توصیف، بیان، طبقه‌بندی و شناخته نمی‌شدند».^۲ هر چند بحث فوکو

1. Tribe, 2004: VIII

۲. میشل فوکو (۱۳۸۹) *نظم/اشیاء، دیرینه‌شناسی علوم/انسانی ترجمه‌ی یحیی امامی*، تهران: پژوهشکده‌ی مطالعات فرهنگی و اجتماعی، صص ۳۷۶-۳۷۵.

مطلبی جدید نبود و تاریخ‌نگار فرانسوی پُل هازار در ۱۹۳۵م در کتاب *بحران وجدان اروپایی* (۱۶۸۰-۱۷۱۵م) بر تحولات یا بحرانی روان‌شناختی متمرکز شده بود که در ذهن و وجدان انسان اروپایی میان سال‌های (۱۶۸۰ تا ۱۷۱۵م) اتفاق افتاده بود.^۱ از نظر او طی گذار از سده‌ی هفدهم به هجدهم، گسستی عمیق رخ داده است. بحرانِ اندیشه‌ی اروپایی در نظر هازار با به چالش کشیده شدن ارزش‌های سنتی آغاز می‌شود و انسان اروپایی در پی ایجاد نظامی جدید می‌رود: «روزی، مردم فرانسه، مانند بوسونه می‌اندیشیدند. روز بعد، آنها مانند ولتر می‌اندیشیدند. هیچ حرکت پاندول‌مانندی در کار نبود. این تحول به مثابه‌ی انقلاب بود».^۲ تفاوت کار کوزلک با فوکو و هازار در آن بود که او در طی دهه‌ی ۱۹۵۰م که به طراحی پروژه‌ی مفاهیم بنیادین تاریخی مشغول بود، دوره‌ی ۱۷۵۰-۱۸۵۰م در اروپا را با تمرکز بر آلمان، «آستانه‌ای دورانی» نامید که در آن مضمون مفاهیم جدید تثبیت می‌شوند و ضمن اینکه مواد بحث ایده‌آلیسم آلمانی و مکاتب بعدی تأمین می‌شود، مفاهیم بنیادین واجد جهان‌ویژگی می‌شوند که در «نیای جدید غالب شده است و فهم ماقبل این دوره برای اروپاییان، مستلزم پژوهش و تفاسیر مختلف است، او آن ویژگی‌ها را «دموکراتیک‌شدن»؛ «زمانمندشدن»؛ «ایدئولوژیک‌شدن»؛ و «سیاسی‌شدن» می‌نامد.

البته باید توجه داشت که گسترش جهانی تاریخ مفاهیم، تحت الشعاع برخی

۱. برای اطلاعات دقیق‌تر دریاب تمایز کار هازار و فوکو بنگرید به مقاله‌ی:

Jan Miel, 'Ideas or Epistemes: Hazard Versus Foucault', *Yale French Studies*, No. 49, Science, Language, and the Perspective Mind: Studies in Literature and Thought from Campanella to Bayle (1973), pp. 231-245

2. Hazard, Paul (2013) *THE CRISIS OF THE EUROPEAN MIND 1680-1715* INTRODUCTION BY ANTHONY GRAFTON, Translated from the French by J. LEWIS MAY, NEW YORK REVIEW BOOKS. P. 1.

شک و تردیدها درباره‌ی روی‌کرد آن قرار گرفته است. برخی از این تردیدها، کاملاً روش‌شناختی است، که نمونه‌ی مکتب کیمبریج از این شمار است. از برخی نگرانی‌ها هم چنین برمی‌آید که «آیا از تاریخ مفاهیم واقعاً می‌توان شرحی منسجم، در معنایی وسیع در خصوص ارتباط میان زبان و تاریخ اجتماعی به دست آورد که به طرق گوناگون، وعده‌ای اساسی و انگیزاننده در مخاطب ایجاد می‌کند». البته، شک و تردیدها، جنبه‌هایی سیاسی نیز دارد. تاریخ مفاهیم کوزلک از این جهت مورد سوء ظن است که با «ضد مدرنیسمی ریشه‌دار و مفروضاتی پروپلماتیک درباره‌ی ماهیت زیست سیاسی و اجتماعی گره خورده است که در نهایت از اندیشه‌ی کارل اشمیت حقوقدان و آتو بروئر تاریخ‌نگار منتج می‌شود که به طرزی شایان توجه با ناسیونال سوسیالیسم هم‌دست بوده‌اند».^۱

ریشه‌ها و شکل‌گیری روشن «تاریخ مفاهیم» در آلمان

گویا تا اوایل سده‌ی بیستم در حوزه‌ی تاریخ‌نگاری/اندیشه، تمایزی روشن میان «مفهوم» [Begriff/concept] و «ایده» [Idee/idea] قایل نمی‌شدند اما در اواسط سده‌ی بیستم با تأسیس «بایگانی تاریخ مفاهیم»، به طرزی روشن و صریح، تمایزی میان مفاهیم و ایده‌ها ترسیم، و چند پروژه در این مورد تعریف و اجرا می‌شود که به دو مورد مهم از این پروژه‌ها اشاره کردیم. از همین رو، اشاراتی تاریخی و اجمالی به شکل‌گیری و تمایز تاریخ مفاهیم‌نویسی در حوزه‌ی تاریخ ایده‌ها خواهیم داشت.

1. Müller, Jan-Werner (2014) "On Conceptual History", in: Darrin McMahon and Samuel Moyn (eds.), *Rethinking Modern European Intellectual History*, OXFORD UNIVERSITY PRESS. Pp. 74-75.